



Winst voor de mensheid

De Bernard van Leer Foundation, erfgoed van een entrepreneur

Bernard van Leer *Foundation*

‘Je hoeft me niet te vertellen dat het niet kan.’

Bernard van Leer

‘Meten is weten.’

Oscar van Leer



Winst voor de mensheid

*De Bernard van Leer Foundation,
erfgoed van een entrepreneur*



Investeren in de ontwikkeling van jonge kinderen

De Bernard van Leer Foundation is een particuliere stichting die zich ten doel stelt kinderen in achterstandssituaties betere kansen in het leven te geven. Dit doet de Stichting vooral door hen in staat te stellen hun eigen capaciteiten te ontwikkelen.

De Bernard van Leer Foundation richt zich op kinderen van 0 tot 7 jaar. Wetenschappelijk onderzoek heeft aangetoond dat vooral in die vroege kinderjaren de beste - want blijvende - resultaten kunnen worden behaald. Behalve op de kinderen zelf, richten de projecten zich op de directe en indirecte omgeving waarin de kinderen opgroeien: de ouders en de gemeenschap, waaronder kinderopvangcentra, kleuterscholen en consultatiebureaus. De activiteiten van de Bernard van Leer Foundation hebben als doel de gezondheid, het sociaal functioneren, de schoolprestaties en het zelfvertrouwen van kinderen structureel te bevorderen.

De Bernard van Leer Foundation ondersteunt zo'n 140 meerjarige projecten in 40 landen wereldwijd. Dit zijn zowel ontwikkelings- als geïndustrialiseerde landen. De beslissing om een project al dan niet te ondersteunen, wordt genomen aan de hand van zowel programmatische als geografische criteria. De Stichting werkt samen met overheids- én particuliere organisaties.

De Bernard van Leer Foundation heeft zich ten doel gesteld de kennis uit haar projecten ten goede te laten komen aan zoveel mogelijk kansarme kinderen, waar ook ter wereld, nu en in de toekomst. Daarom worden alle door de Stichting gesteunde projecten zorgvuldig gedocumenteerd. De aldus vastgelegde kennis wordt geanalyseerd en doorgegeven aan iedereen die op het gebied van kinderwelzijn actief is.

De Bernard van Leer Foundation krijgt haar inkomsten uit de nalatenschap van Bernard van Leer (1883 – 1958), de oprichter van het verpakkingconcern Koninklijke Emballage Industrie Van Leer.



Voorwoord

Wie is Bernard van Leer? Weinigen weten dat hij de oprichter was, in 1919, van de Koninklijke Emballage Industrie Van Leer. Maar nog minder mensen zullen weten dat Bernard van Leer de stichter was van de in 1949 opgerichte Bernard van Leer Foundation, een charitatieve stichting waaraan hij bij zijn overlijden in 1958 zijn vermogen naliet. Hij deed dit met instemming van zijn vrouw Polly en zijn zoons Wim en Oscar, die afstand van hun wettig erfdeel hadden gedaan.

Bernard van Leer had zijn vermogen verkregen “door hard werken en veel geluk.” Hij besloot dit vermogen aan te wenden voor het welzijn van “allen die bijgedragen hadden aan de opbouw van het Van Leer concern” . Doel en doelgroep had hij nooit scherp geformuleerd. Het is zijn zoon Oscar geweest die, na het overlijden van zijn vader, de Stichting haar doelstelling en mandaat heeft gegeven: kinderen en jongeren die in hun ontwikkeling belemmerd worden door de sociale en/of culturele omstandigheden waaronder zij opgroeien, helpen hun in aanleg aanwezige vermogens tot optimale ontwikkeling te brengen.

Ruim veertig jaar na het overlijden van Bernard van Leer wordt de opbrengst van zijn nalatenschap nog steeds teruggesluisd naar landen waar de Van Leer Group of Companies is gevestigd, met als doel de ontwikkelingskansen van jonge kinderen in achterstandssituaties te verbeteren. Bernard van Leer verschaft hiervoor de materiële middelen en zijn inmiddels overleden zoon Oscar de immateriële.

Bernard en Oscar van Leer hebben zich nooit laten voorstaan op hun filantropische activiteiten. In het kader van het vijftigjarig bestaan van de Stichting hebben wij gemeend, als eerbetoen en blijk van erkentelijkheid aan de familie Van Leer, dit aspect van “Van Leer”, meer dan tot dusver gebruikelijk was, voor het publiek inzichtelijk te maken.

Het bestuur van de Bernard van Leer Foundation is er trots op de nalatenschap van Bernard en Oscar van Leer verder te mogen dragen.

*Ivar Samrén,
Voorzitter Bernard van Leer Foundation*

*Erfgoed van
een entrepreneur*



Vraag een willekeurige man in de straat of hij wel eens van de Bernard van Leer Foundation heeft gehoord, en hij zal waarschijnlijk zijn hoofd schudden. Toch gaat het hier om een vooraanstaande particuliere Nederlandse instelling, die steun verleent aan jonge kinderen in achterstandssituaties in meer dan veertig landen. Een stichting die in 1949 is opgericht en sinds 1966 internationaal opereert. En zich juist in dat internationale onderscheidt van *foundations* als Ford, Rockefeller en Carnegie, die hun geld voornamelijk in eigen land besteden.

De grondlegger van de Stichting was de Nederlandse industrieel Bernard van Leer, geboren in 1883 en overleden in 1958. Deze ondernemer bouwde tussen 1920 en 1940 een wereldconcern in stalen vaten op. Een man met een hoop lef en, zoals hij zelf altijd zei, een heleboel geluk. Deze eigenschappen paarde hij aan eerlijkheid, geduld en een geweldige zakelijke intuïtie. Een *captain of industry* in de oude zin van het woord, die dol was op uitdagingen. “*Je hoeft me niet te vertellen dat het niet kan*”, was een van zijn

standaarduitdrukkingen. Eind jaren twintig werd hij een zakenman in goeden doen. Veel, heel veel geld schonk hij aan charitatieve doelen. Al tijdens zijn leven had hij de reputatie een groot filantroop te zijn. Overigens liet hij zich daar niet op voorstaan. Integendeel zelfs: “*Daar hebben ze geen donder mee te maken*”, drukte hij het zelf kernachtig uit.

Meer dan een lagereschoolopleiding had Van Leer overigens niet toen hij via de ijzerhandel als handelsreiziger terecht kwam bij de Handelsmaatschappij R.S. Stokvis & Zn. in Rotterdam en later in Amsterdam, waar hij vestigingsmanager werd. In 1918 kreeg hij ruzie over een partij spijkers. Hij nam ontslag en werd directeur van een door zijn oudste broer opgerichte kartonnagefabriek in Amsterdam. Na enige overnames richtte hij in november 1919 de NV Van Leer's Verenigde Fabrieken op, aanvankelijk actief in de kartonnage, later in de blikemballage. Alle mogelijke artikelen vervaardigde hij, al naar gelang de vraag. Ook ontwierp hij een sluiting voor benzineblikken, waar Shell een



grote afnemer van werd. Financieel liep het nog niet gesmeerd. Meermalen verkeerde hij op de rand van het faillissement.

Entrepreneur

In het midden van de jaren twintig keerde het tij. Bij de Bataafse Petroleum Maatschappij, de latere Shell, wist hij een enorme order voor asfaltvaten binnen te halen. En zijn grootste slag sloeg hij in 1927. Toen sloot hij een licentieovereenkomst met de American Flange & Manufacturing Company, fabrikant van de *Tri-Sure*-vatsluiting. In een groot aantal landen buiten Noord-Amerika mocht hij deze sluiting produceren en verkopen. Dat maakte hem tot een vermogend man.

In de jaren dertig zette hij op allerlei plaatsen vatenfabrieken op, niet alleen in West-Europa, maar ook in Afrika en het Caraïbisch gebied – in de regel in de nabijheid van Shell-raffinaderijen. In 1938 meende hij het Europese walserijkartel te moeten doorbreken en opende hij, met veel gevoel voor publiciteit, een eigen walserij naast de Hoogovens in IJmuiden. In die jaren zette hij overigens ook zijn privé-circus ‘Kavaljos’ op, een reizend

circus met meer dan twintig zeldzaam mooie lippizaners, arabieren, friezen en andere paardenrassen. De paarden had hij allemaal zelf afgericht; dressuur was zijn grootste liefhebberij.

Eigenzinnig

Dat Bernard, de jongste van de broertjes uit het grote gezin Van Leer, in later jaren tot een soort financieel hoeder van de familie zou uitgroeien, konden weinigen aan het einde van de vorige eeuw bevroeden. Het bewegelijke jongetje, dat veel liever voetbalde dan zijn schoolwerk maakte, bracht zijn schoolmeesters tot wanhoop. Bernard van Leer stamde uit een tamelijk welgestelde Joodse zakenfamilie. Zijn grootvader en zijn ooms waren allemaal geslaagde zakenlieden, hogelijk gerespecteerd vanwege hun inzet voor anderen en hun werk voor de Joodse gemeente. Alleen zijn vader Willem, genoemd naar koning Willem III, was weinig in het zakenleven geïnteresseerd. Meerdere malen in zijn leven moest de familie financieel bijspringen. Zijn liefde lag elders. Hij was een artistiek begaafd man, die veel belang-

stelling had voor literatuur. Ook schreef hij toneelstukken en verhandelingen over het utopisch socialisme, waar hij een vurig aanhanger van was. Jarenlang was hij ook actief in de vrijmetselarij.

Bernards moeder Cato was streng in de Joodse leer en geheel in die geest voedde zij haar acht kinderen op. Er mocht van allerlei niet, er moest een heleboel. En dat leidde onherroepelijk tot sabotage. Dat het jodendom als religieuze levenswijze op deze generatie geen blijvende greep had, blijkt wel uit het feit dat later geen van de kinderen Van Leer meer belijdend Joods was.

De oorlogsjaren

Midden jaren dertig woonden alleen Bernard, die in 1912 getrouwd was met de achttienjarige Polly Rubens, en zijn oudste broer nog in Nederland. Toch was er sprake van een hechte familieband. Zeer hecht, zeker wat betreft Bernard. Voor de Van Leers ging hij door het vuur, onvoorwaardelijk. Een Van Leer in nood klopte nooit tevergeefs bij hem aan, want als er geholpen moest worden, gebeurde



dat. Incidenteel of jaren achtereen, dat deed er niet toe. Overigens beperkte hij zijn hulpvaardigheid niet louter tot zijn familie. Vooral aan Joodse goede doelen werd veel gegeven, zoals ten behoeve van Duitse Joden die nazi-Duitsland ontvlucht waren.

Een jaar nadat de Duitsers in 1940 Nederland waren binnengevallen, verkocht Van Leer bijna al zijn bedrijven in Nederland, België en Frankrijk. Duitse firma's namen zijn fabrieken over, de walsen werd gekocht door Hoogovens. Geheel vrijwillig kwamen deze verkopen niet tot stand. Al vanaf het begin van de bezetting hadden de Duitsers op zijn bedrijf geaasd. Moeizaam en soms vruchteloos manoeuvrerend - als Joodse ondernemer had hij weinig speelruimte - probeerde Van Leer zijn huid zo duur mogelijk te verkopen. Een van zijn eisen was bezet Europa te mogen verlaten. Daar hadden de Duitsers geen bezwaar tegen. Hij vertrok eind juni 1941 per trein naar Spanje, om van daar verder met de boot naar de Verenigde Staten te reizen. In zijn gezelschap waren zijn vrouw, zijn jongste zoon Oscar (zijn

oudste zoon Wim zat al jaren in Engeland), enige familieleden en een paar medewerkers. Ook de violist Max Tak, die Van Leers Stradivarius in bruikleen had, bevond zich in het reisgezelschap. Daarnaast mocht Van Leer negentien van zijn circuspaarden meenemen, waarmee hij in Amerika hoopte op te treden.

Van Leer liet de zaken verzorgd achter in Nederland. Bij zijn vertrek deed hij een groot aantal schenkingen en richtte hij een Steunfonds op voor het personeel. Ook bepaalde hij dat het batig saldo van de liquidatie van de NV Van Leer's Vereenigde Fabrieken ter beschikking zou worden gesteld aan Joodse vluchtelingen. Daarnaast schonk hij, samen met Oscar, f 150.000,- voor de oprichting van een stichting, die tot doel had Joodse musici en kleinkunstenaars te financieren. In november 1941 - Van Leer zat toen al lang in Amerika - presenteerde zich in de Joodse Schouwburg in Amsterdam een Joods orkest van ruim zeventig man. Met een Joods repertoire, met Joodse solisten, voor een Joods publiek. Zo was het

door de Duitsers bepaald. Op 9 juli 1942, toen de deportaties van de Joden begonnen, gaf het Joods Symfonie-orkest zijn laatste concert.

Bijna vier jaar zat Van Leer als balling in Amerika. Af en toe trad hij op met zijn circuspaarden, maar voor het overige was hij werkeloos. Zijn fabrieken buiten bezet Europa werden door medewerkers vanuit Londen gerund. Met name de fabriek in Engeland deed goede (oorlogs)zaken. Erg gelukkig voelde hij zich niet. Meer dan ooit had hij de tijd om na te denken over hoe het verder moest. Na de oorlog keerde hij zo snel hij kon naar Europa terug. Hij was geschokt door de toestand waarin hij Nederland terugvond. Zijn naaste familie had de oorlog overleefd, maar dat was zo ongeveer het enige lichtpuntje. Voor het overige zag hij armoede en ontwrichting. Hij nam zijn intrek in het Schiller Hotel in Amsterdam en stortte zich op de zaken. Er viel veel te herstellen, al ervoer hij spoedig dat de oorlog hem financieel geen windeieren had gelegd. Hij voorzag in Europa een jarenlange wederopbouw, waarin hij als



ondernemer in ijzer en staal een rol van belang zou kunnen spelen.

Een paard voor Churchill

Hij vond echter dat hij niet als enige hiervan mocht profiteren.

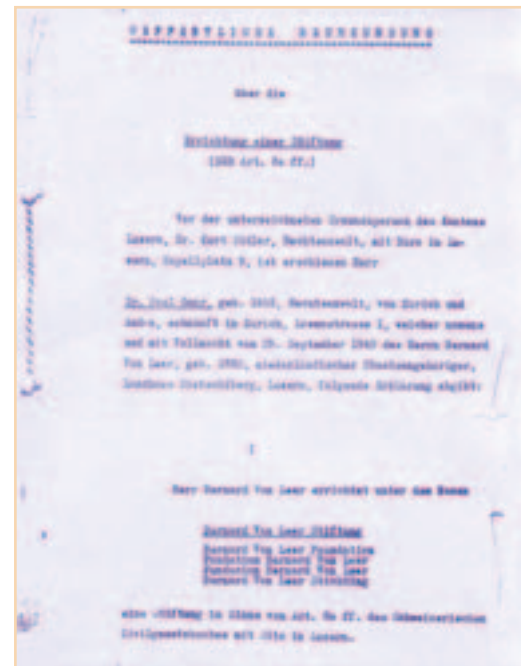
Van de zomer van 1945 tot de zomer van 1953 werd er door Van Leer voor ongeveer twee miljoen gulden aan schenkingen gedaan. Door het bedrijf en door Van Leer particulier, hoewel vermoedelijk lang niet al zijn privé-giften bij dit bedrag zijn ingecalculleerd. En ook ging het niet altijd alleen om geld. In 1951 schonk hij bijvoorbeeld 150 ton ijzer aan de Hebrew University in Jeruzalem. En wat te denken van het aanbod dat hij eind 1945 aan Churchill deed: *“As one of your millions of admirers I am writing this letter to you to offer a small token in appreciation of your great achievements in bringing peace to the world by Victory over Germany and Japan, and to express my personal thanks for the liberation of my country Holland.”* En vervolgens schreef hij: *“I recently read in your own words: ‘Do not give money to your sons. If you have the means give them a horse’. These words prompted*

me to offer to you as a gift Salve, one of my most cherished horses and one of the most famous schoolhorses in the world. I feel I know from the style of your writings just the type of horse you would prize, and I am sure that Salve is such a horse and would bring you pleasure."
 Binnen een jaar zat Van Leer bij Churchill op de lunch. Uiteraard met het paard, dat Churchill overigens niet aannam.

De nalatenschap

In de jaren na de oorlog ging Van Leer nóg een heel specifieke uitdaging aan. Het betrof zijn nalatenschap. Hij was tenslotte een man op leeftijd en hoewel hij in een goede gezondheid verkeerde, achtte hij de tijd rijp dit te regelen. In Amerika had hij er al eens zijn gedachten over laten gaan. Je had daar immers grootindustriëlen, die een belangrijk deel van hun vermogen hadden ondergebracht in een stichting voor bepaalde sociale of culturele doelen. Dat stond hem wel aan. Hij had erover gepraat met Oscar die hierover uitgesproken ideeën had en door wie hij zich graag liet leiden. Oscar meende dat je als kind van vermogende ouders niet zou

moeten erven. Erven was dodelijk voor de creativiteit. Daarom diende het vermogen van zijn vader niet automatisch naar de erfgenamen te gaan, maar op een of andere wijze ten goede te komen aan personen of instellingen die dat nodig hadden. En om dat te bereiken zouden zijn moeder, zijn broer en hijzelf afstand moeten doen van hun wettige aanspraken op de nalatenschap.



Dit idee sprak Van Leer wel aan. Maar eenvoudig uitvoerbaar was het niet. In Nederland kon je bijvoorbeeld onmogelijk je vrouw en kinderen onterven. Wel was dat, onder bepaalde voorwaarden, mogelijk in Zwitserland. En daar had hij, sinds april 1946, in een hotel in Lausanne zijn domicilie gekozen. Een befaamde Zwitserse jurist werd aangetrokken om de kwestie uit te zoeken. Dat resulteerde op 12 september 1946 - een paar dagen na zijn ontvangst bij Churchill - in de ondertekening van drie *pactes successoraux*. Zowel zijn vrouw als zijn beide zoons verklaarden niet langer zijn erfgenamen te zijn en voorgoed afstand te doen van de Van Leernalatenschap. In 1951 zou Van Leer ook met zijn vijf nog in leven zijnde broers en zusters dergelijke overeenkomsten sluiten. Zij gingen allemaal vergezeld van zogenaamde *pactes de donation*, waarbij ieder een flink geldbedrag ontving.

Charitatieve doelen

In 1948 gaf Van Leer zijn juristen in Nederland en Zwitserland opdracht zich te buigen over de bestemming van zijn nalatenschap. Er

waren enkele uitgangspunten. Zijn privé-bezittingen zouden bij overlijden overgedragen worden aan een of meer stichtingen. De continuïteit van zijn ondernemingen zou in elk geval gewaarborgd moeten worden. En de inkomsten uit zijn vermogen moesten ten goede komen aan charitatieve doelen. Eind 1948 bestond dat vermogen uit aandelen en andere bezittingen in vijf Europese en zeven buiten-Europese landen. Het geheel had een waarde van meerdere miljoenen pond sterling. Vanwege deze spreiding en de gespannen internationale toestand achtten men het verstandig om twee stichtingen op te richten. Een in Zwitserland, waaraan de Europese bezittingen gelegateerd zouden worden, en een op het westelijk halfrond, in de Verenigde Staten.

De aandacht richtte zich in het begin vooral op de Zwitserse stichting die op 10 november 1949 in Luzern werd opgericht.

Als begunstigden kwamen in aanmerking “instellingen die weldadigheid of menslievendheid beoefenden.” Om de autoriteiten aldaar gunstig te stemmen werden er direct gelden

verstrekt aan enige Zwitserse liefdadige doelen. Maar welke doelen de Stichting in de toekomst zou gaan steunen vormde vooralsnog een probleem. Toch had Oscar er wel ideeën over. Eind 1948 schreef hij aan zijn vader: *“I know that it is your own intention to do as much good as possible for the benefit of the largest possible group of people. Such purposes should be supported as from which it can be expected that Mankind can profit most. If you realize that this world of ours is in a pretty substantial mess we should wonder what has created this mess. (...) If anything can be blamed for the deplorable situation in this world I would say it was the disproportionate growth of science and technique. What you could and should contribute to, is to that phase of human endeavour which is directed at living together and making peaceful and profitable use of the results of science and technique.”*

De constructie

Na de oprichting van de Stichting werd er hard gewerkt aan de zogenaamde *estate planning* van Van Leer. Beoogd was immers dat er op het westelijk halfrond een tweede



stichting zou komen. Het bleek een uiterst ingewikkelde en tijdrovende opgave. Tijdens een conferentie in Zürich in februari 1952, werden gedurende meer dan een week de diverse juridische en fiscale opties besproken. Hoe zat het met de successierechten in Luzern na het overlijden van Van Leer? Welke van de twee stichtingen zou enig erfgename moeten worden? Hoe waterdicht waren de *pactes successoraux*? Wat de basis zou moeten vormen, stond vast, zo stelde hij tijdens een speech: *“To use the results of this work and luck for the well-being of all of them who helped the building up of the Van Leer Concern, as well if possible to use a big part of the results in assisting where assistance is needed, with complete exclusion of the matter of politics, religion, race or country.”* In de zomer van dat jaar kregen allerlei zaken hun beslag, maar het zou nog een jaar duren voor de constructie voltooid was. Was Van Leer voordien enig aandeelhouder van bijna alle concernmaatschappijen, nu was een Panamese holdingmaatschappij aandeelhouder van het hele concern geworden. De aandelen van die maatschappij waren ondergebracht

in twee New Yorkse trusts, waarover Van Leer bij zijn leven zeggenschap had. De trusts ontvingen de dividenden van de Panamese maatschappij. Bij overlijden van Van Leer moesten zij echter hun bezittingen overdragen aan twee Amerikaanse stichtingen die uitsluitend een charitatief karakter hadden. Het voordeel van deze stichtingen was hun belastingvrije status, waardoor er in Amerika geen schenkingsrecht betaald hoefde te worden en, nog belangrijker, geen successierecht.

Doeleinden

De doelen van de charitatieve stichtingen waren op dat moment nog nauwelijks omschreven. In de statuten was daarover wel het een en ander vastgelegd, maar daarmee kon men nog alle kanten op. De inkomsten en eventueel ook het kapitaal moesten worden gebruikt voor *“religious, charitable, scientific, literary and educational purposes.”* Wat de Amerikaanse stichtingen betrof waren deze niet beperkt tot de Verenigde Staten, want *“the operations of the Foundations may be international in scope.”*

Tot dusver was het werk van de Amerikaanse

stichtingen beperkt gebleven tot het verstrekken van een paar studiebeurzen via het Amerikaanse Institute of International Education. De stichting in Luzern had, alleen in Zwitserland, giften op wat breder terrein verstrekt. De stichtingen beschikten op dit moment echter nog over beperkte middelen, maar dat ging na het overlijden van Van Leer natuurlijk veranderen. Het charitatieve terrein was enorm uitgestrekt, en daarom was er behoefte aan documentatie op deze gebieden. Van Leers Amsterdamse advocaat M.J.C. Vrij stelde voor een deskundige aan te stellen, die objectief *“in Uw lijn”* dat werk ter hand zou nemen. Maar het zou nog jaren duren voor er aan die documentatie gewerkt ging worden.

Een eenzaam leven

“Father had a phrase”, aldus zijn zoon Wim. *“If they ask for money, give. But never get involved. He always kept aside, far away.”* Toch werd het hem vaak te veel, al die mensen die zich aan hem vastklampten en eigenlijk alleen maar uit waren op zijn geld. In 1956 schreef hij aan iemand die hem benaderd had: *“In*



your letter of July 10th you ask to see me and I will be pleased to receive you, providing it is not your plan to ask for money, no matter how worthy the case may be! During latter years I have become both embarrassed and disgusted by the number of people who ask to see me and just as soon as they are in my neighbourhood they ask for money. The many financial obligations which I have in many countries are such that I cannot even consider any new gifts for some time to come.”

Soms liet hij zich nog wel vermurwen. Vooral als iets hem sympathiek voorkwam. Een beproefde methode was dat hij dan zei: “Kijk maar wat jullie bij elkaar kunnen krijgen, dan zal ik dat verdubbelen.”

Toch leidde Van Leer een eenzaam leven, steeds op afstand van die hebbelijke buitenwereld. Voortdurend en rusteloos was hij *en route* voor het concern en dus voor zichzelf, want hij wás het concern. Op 4 januari 1958 werd hij in zijn hotel, Kasteel Oud Wassenaar, getroffen door een hartaanval. Twee dagen later overleed hij, vierenzeventig jaar oud, in het Zuidwal Ziekenhuis in Den Haag.

Op 9 januari vond er een plechtige uitvaartdienst plaats in een hangar op Schiphol. Daarna werd het lichaam overgebracht naar Israël, waar het in Jeruzalem begraven werd.

Een dag na Van Leers overlijden kwam de top van het concern bij elkaar. Oscar deed in het kort verslag. Vervolgens sprak hij over de wilsbeschikking van zijn vader: het concern zou bijeengehouden en gecontinueerd moeten worden. Vele jaren had zijn vader zich met zijn adviseurs beraden over de vorm waarin dit kon worden verwezenlijkt. De gedachte was ontstaan “*om de persoon van B. van Leer te continueren, zowel in zijn hoedanigheid van leider en aandeelhouder van het concern, als in die van de mens, die de opbrengsten van zijn arbeid ten dienste wilde stellen aan anderen.*”

De maag, de geest of het lichaam?

Het grote probleem was dat niemand eigenlijk wist aan welke groep of aan welke categorie mensen Van Leer zijn geld zou hebben willen schenken. Zoon Wim maakte een paar weken na de dood van zijn vader een notitie over de vorm en het werk van de liefdadig-

heidsstichting. Er moest, stelde hij, in eerste instantie beslist worden over een aantal fundamentele zaken: ging de Stichting alleen opereren of met andere? Stelde de Stichting zich één of meerdere doelen? Zou de Stichting lokaal, regionaal of mondiaal opereren? Ging het de Stichting om de maag, de geest of het lichaam van de mens? In deze materie was het niet eenvoudig de juiste weg te vinden. *“Compared with spending money, making money is a comparatively simple business since the conditions of operating are dictated more or less by technical possibilities, established practice and competition. These governors act as infallible governors for any commercial activity. But these governors are totally absent in the field of charity, therefore well thought out and strong directives must be laid down and adhered to.”*

Ook Oscar was er kort voor zijn vaders dood nog eens op teruggekomen. Hij had de volgende suggestie gedaan: *“Somehow or other, you have always had a great inclination towards anything that has to do with youth. (...) There is one area where help is probably*

urgently needed and where a fund can achieve relatively a great deal: the prevention of juvenile delinquency. (...) To pursue the prevention of juvenile delinquency would seem to meet the test of being wide enough a pursuit to present ample opportunity for our talents and resources, and narrow enough a pursuit to prevent our talents and resources from being spread too thin into ineffectiveness. If the funds now at your command would be devoted to this purpose, you will have made not only your mark, during your lifetime, in the field of industry, but also for ever thereafter a contribution to the much wider realm of human happiness.”

Op deze brief had Oscar geen antwoord meer gekregen.

A black and white portrait of Oscar van Leer, a man with dark hair, wearing a light-colored suit jacket, a white shirt, and a dark tie. He is seated and looking slightly to the right of the camera with a serious expression. His arms are crossed. The background is a plain, light-colored wall.

*Oscar van Leer,
de realisatie van de
doelstelling*

Naar Den Haag

Toen Oscar van Leer in 1958 vanuit Amerika naar Europa terugkeerde, was hij drieënveertig jaar oud. Hij was intelligent, snel van geest, en een gepassioneerd pianist. Hij had een brede belangstelling voor alle mogelijke terreinen van de wetenschap. In de jaren dertig had hij twee technische bedrijven opgericht, een in de akoestische en een in de optische industrie. Tijdens de oorlogsjaren in Amerika had hij het, anders dan zijn vader, erg naar zijn zin. Ondanks herhaalde verzoeken van zijn vader om naar Europa terug te komen, weigerde hij de Verenigde Staten te verlaten. Hij werd zelfs Amerikaans staatsburger en ging er rechten studeren. Na het overlijden van zijn vader nam hij toch het roer over en keerde voorgoed naar Nederland terug. Zijn leven lang bleef hij als ondernemer een bruggenbouwer tussen de ondernemerswereld enerzijds en de wetenschap anderzijds. *“Meten is weten”* was een van zijn kernbegrippen.

Eenvoudig was het niet de zoon van een grote vader te zijn. Hij had een volkomen

andere stijl van ondernemen en leidinggeven, al deelde hij met zijn vader een enorme werkkraft. Ook op het terrein van de filantropie was hij zijns gelijke. Hij was ronduit vrijgevig. Een familielid in nood ging nooit met lege handen naar huis, een goed doel werd vrijwel altijd gesteund. Maar zijn naam wilde hij nergens aan verbonden hebben. En net als zijn vader werd hij op den duur allergisch voor al die mensen die het op zijn geld gemunt hadden.

Aan hem was nu de taak om de structuur van enerzijds de industriële onderneming en anderzijds de liefdadigheidsstichting verder uit te werken. Hoewel de Stichting officieel gevestigd was in Luzern, werd gekozen voor Den Haag als standplaats voor een bescheiden uitvoerend bureau voor de zich uitbreidende internationale activiteiten. Bijna alle giften die tussen 1958 en 1965 gedaan werden, gingen naar particuliere instellingen, vele op het terrein van de gehandicaptenzorg.

Kansarme kinderen

In 1963 las Oscar, op zakenreis in Amerika, een artikel van de New Yorkse ontwikkelings-

psycholoog Martin Deutsch. Deutsch was als professor in *Early Childhood Education* verbonden aan de Universiteit van New York en deed onderzoek naar sociaal en cultureel achtergestelde kinderen. De titel van het artikel luidde: *'The disadvantaged child and the learning process'* en de kern van het verhaal was dat door de achterstandssituatie waarin deze kinderen van huis uit verkeerden, er ongelooflijk veel talent verloren ging. En dat daar iets aan gedaan moest worden.

"The lower-class child", stelde hij, *"comes to school with few of the skills necessary to meet school demands."* Dat betekende dat *"his initial failure is almost inevitable, and the school experience becomes negatively rather than positively reinforced."*

Onderzoek leerde dat *"early intervention in language areas, perhaps preceded by an emphasis on perceptual training, can facilitate the transition from home to school."*

Bij Oscar sloeg dit artikel in als een bom. Hier was iemand bezig op een terrein en met een materie die hem geweldig aanspraken. Op de hem typerende wijze belde hij meteen na

aankomst in New York met Deutsch. *"Wat doet u voor de lunch?"* vroeg hij. *"Niets? Ik ben zo bij u!"* De dialoog tussen beiden was zeer vruchtbaar. Oscar had zijn weg gevonden. Een jaar later werd besloten dat de Stichting zich zou gaan concentreren op de leerproblemen van *environmentally disadvantaged children and youth*. Haar belangrijkste doelstelling, zo werd er vastgelegd, was *"to enable children and youth through schoolgoing age, who are impeded by the social and cultural inadequacy of their background or environment, to achieve the greatest possible realisation of their innate, intellectual potential."* Om dat doel te bereiken zou de ontwikkeling van educatieve en didactische methodes en systemen ondersteund worden.

De benoeming in juli 1965 van Henry Saltzman tot *Executive Director* van de Stichting was een logische volgende stap. Saltzman was verbonden aan de Ford Foundation in New York. Niet alleen was hij een bekende van Deutsch, maar hij opereerde ook op hetzelfde terrein. Onder andere had hij gepubliceerd over het probleem van de

dropouts in het Amerikaanse schoolstelsel. Tijdens de drie jaren, welke hij in Den Haag werkte, onderhield hij geregeld contact met Deutsch.

De nieuwe koers van de Stichting richtte zich in het bijzonder op kinderen die leefden in landen waar Van Leer vestigingen had. Van Leer onttrok door zijn industriële activiteiten geld aan die landen en dat geld moest op een of andere manier teruggesluisd worden. En wel naar de meest waardevolle bron in die landen, namelijk naar de jeugd. Dat kon het beste gebeuren door middel van educatieve projecten, die voor deze kinderen de mogelijkheden zouden vergroten om in de toekomst een actieve rol in hun land te spelen.



*De ontwikkeling
van het werk*



Het eerste project: Jamaica

Het eerste grote project dat zich richtte op het stimuleren van de ontwikkeling van jonge kinderen was tegelijk een *test case* voor de Stichting. Het betrof het *Project for Early Childhood Education (PECE)* dat in 1966 in Jamaica werd opgezet. Aan de University of the West Indies werden fondsen beschikbaar gesteld om de Jamaicaanse *Basic Schools* te verbeteren. *Basic Schools* zijn door de gemeenschap opgezette en in stand gehouden kleuterscholen, waarvan er meer dan 1000 op Jamaica waren.

Het was een bewuste beleidsbeslissing: het inzetten van onderwijs om de gevolgen van achterstelling te verkleinen en liefst zelfs te voorkomen. Het project in Jamaica had vergaande gevolgen en zou de grondslag voor het werk van de Stichting vormen. Dit project zou 'model' gaan staan voor talloze andere projecten in vele landen. Duidelijk werd dat onderwijs alleen niet de oplossing was om achterstelling in ontwikkelingslanden te verkleinen. De nadruk kwam steeds meer te liggen op projecten waarin - naast onderwijs -

gezondheid, hygiëne, voeding en opvoeding centraal stonden. Ouders, en uiteindelijk ook de gemeenschap in haar geheel, werden bij deze projecten betrokken. Het besef groeide dat samenwerking tussen school, gezin en gemeenschap van cruciaal belang is. De Stichting streefde gaandeweg steeds meer een geïntegreerde benadering na. Daarbij waren niet wetenschappelijke theorieën, maar de situatie waarin mensen zich bevonden, het uitgangspunt.

De problematiek bleek veel complexer en weerbarstiger dan aanvankelijk was verondersteld in de eerste jaren. Want wat of wie bepaalde, om maar iets te noemen, of een kind was achtergesteld of niet? En waar bevonden deze kinderen zich? In welke landen en in welke gebieden van die landen? Bovendien: hoe kon hun achterstand het beste worden voorkomen of weggerukt? Was dat met behulp van scholen, ouders, de gemeenschap, of een combinatie daarvan? En wie konden de projecten het beste uitvoeren: universiteiten, nationale of lokale overheden, de gemeenschappen zelf, of particuliere

organisaties? Deze vraagstukken vergden veel flexibiliteit, tijd en energie van de nog jonge en onervaren Stichting, maar alle inzet zou niet onbeloond blijven.

Verwevenheid

Na Henry Saltzman, die als eerste directeur de Stichting vanaf 1965 leidde, werd in 1968 Willem Welling, directeur Hoger Onderwijs bij de UNESCO in Parijs, tot directeur benoemd. Welling zag het als een aantrekkelijke uitdaging, al moest hij erg wennen aan de voor hem geheel nieuwe cultuur van vatenmakers, waarvan de Stichting die hij nu leidde immers financieel afhankelijk was. In de twintig jaar dat hij de Stichting leidde, bouwde hij voort op het fundament uit de jaren zestig. Bevatte het programma bij zijn aantreden in 1968 zeventien projecten, midden jaren tachtig waren dat er meer dan honderd. Een van de belangrijkste zaken die hij in de loop der jaren leerde was dat

“the only way that young children will be brought to the fore on the social agenda is if communities themselves, particularly parents, take the matter in hand.”

In 1971 werd de structuur zoals die door Bernard van Leer ten aanzien van zijn nalatenschap geregeld was, ingrijpend gewijzigd. De Panamese holdingmaatschappij en de Amerikaanse stichtingen werden geliquideerd en het gehele aandelenkapitaal werd overgebracht naar een nieuw opgerichte stichting, de Van Leer Group Foundation, gevestigd in Amstelveen. Deze Van Leer Group Foundation, bestuurd door een raad van negen leden, werd de beheerder van de nalatenschap van Bernard van Leer. Daarnaast werd in Den Haag, volgens Nederlands recht, de Stichting Bernard Van Leer Foundation opgericht. De stichting in Luzern bleef als kleine Zwitserse charitatieve stichting onder de naam Bernard Van Leer Stiftung Luzern voortbestaan en steunt uitsluitend charitatieve doelen in Zwitserland.

Een bestuur - dezelfde negen personen die het bestuur van de Van Leer Group Foundation vormden - waakte over de Stichting. De inkomsten van de Stichting waren afkomstig van de Van Leer Group Foundation. De hoogte was afhankelijk van



Vergadering van de Board of Trustees van de Bernard van Leer Foundation, 1978. Van links naar rechts: W.H. Welling (*Directeur*), P.N. Ylvisaker, J.Y. Eichenberger, A.H. Th.M. van Trier, A. van Danzig, Oscar van Leer (*Voorzitter*), Sir Hugh Springer, J.A. Ritmeester van de Kamp, J. Kreiken, T. Lloyd Robinson, P.J. Idenburg (*Secretaris*) (foto: Max Koot Studio).

de inkomsten die de Van Leer Group Foundation ontving uit dividenden van de aandelen van de onderneming Van Leer. De nieuwe constructie bracht een grote verstrengeling van functies van Oscar van Leer met zich mee. Hij was president-directeur van de onderneming, de Koninklijke Emballage Industrie Van Leer. Maar hij was ook voorzitter van het bestuur van de Bernard van Leer Foundation én voorzitter van het bestuur van de Van Leer Group Foundation. Toen hij in 1979 de pensioengerechtigde leeftijd bereikte trad hij uit de onderneming, maar hij bleef commissaris. Ook bleef hij bestuurslid van zowel de Van Leer Group Foundation als van de Bernard van Leer Foundation. En daarbij nam hij nog zeven jaar lang de directie van de Van Leer Group Foundation op zich.

Straws in the wind

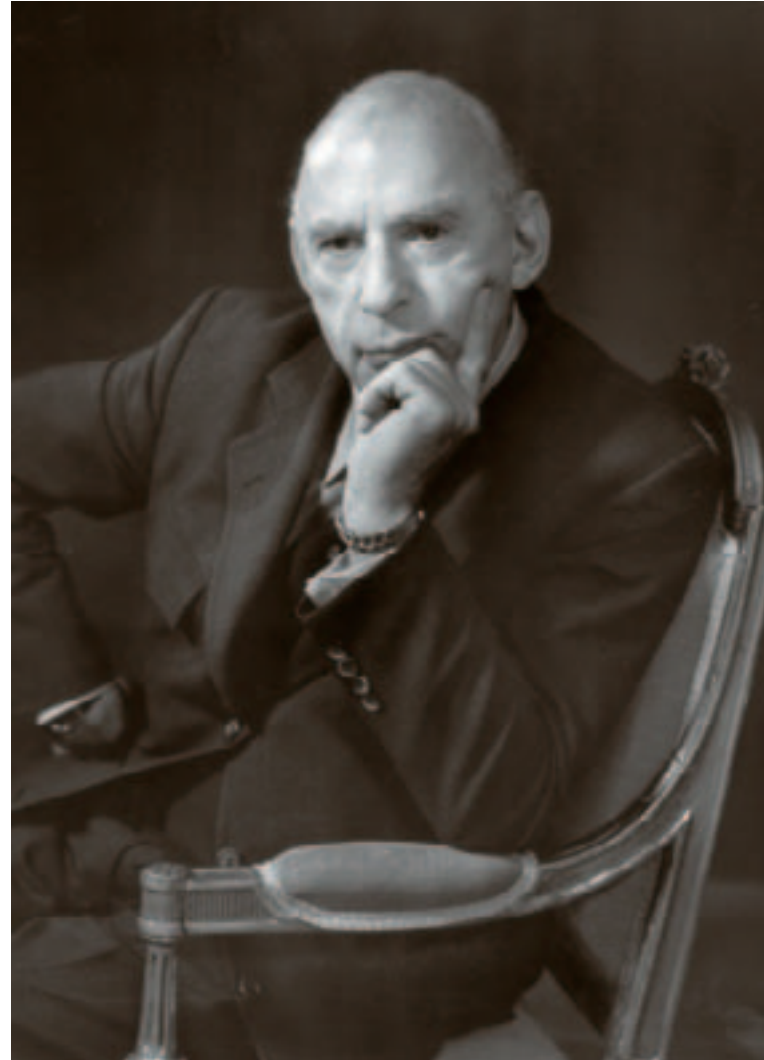
In 1986 legde Oscar van Leer al zijn functies neer. Hij vertrok in de wetenschap dat hij een waardevol en perspectiefrijk erfgoed achterliet, gebouwd op de erfenis van zijn vader. Welling schreef hem bij gelegenheid van Oscars terugtreden een lange brief.

Daarin blikte hij niet alleen terug op de jaren zestig, maar richtte hij vooral zijn aandacht op de stand van zaken in 1986. *“On the one hand”, schreef hij, “straws in the wind have come together to make very strong bricks. And there the Foundation can claim success in all humility to have made a very real contribution. On the other hand, the problems of the world have become more complex, even more dangerous. Our line of bricks looks very thin indeed. But it is strong and will stand. There, I think, is the lasting memorial of your years with the Foundation.”*

En hij vervolgde: *“I know that at times you have been impatient with the rate of growth of our wall. But may I repeat the essence of the argument which has characterised so much of our ‘creative tension’ of the years. In building this Foundation, all of us have been engaged in a delicate process of institutional experimentation which has produced a body which is unique in the world. You were the man with the idea; together we made it a reality.”*

“Its consequence”, besloot hij, “in the benefits to children worldwide is recognised. The Bernard van Leer Foundation is more and more

at the centre of a world movement, still informal and not organised as it should be, but identifiably a world movement in early childhood education in which all ages and stages of human growth can find themselves. And the work goes on.”





*Nawoord, en
het werk gaat door...*

Hoewel de formele betrokkenheid van Oscar van Leer in 1986 eindigde, is hij, tot zijn overlijden tien jaar later, grote belangstelling blijven tonen voor het werk van de Stichting. Een van de bijzondere eigenschappen van Oscar van Leer was de grote waarde die hij hechtte aan de rol van ouders bij de ontwikkeling van kinderen. Als blijk van erkentelijkheid voor zijn betekenis voor de Stichting is in 1994, ter gelegenheid van zijn tachtigste verjaardag, de Oscar van Leer Award ingesteld - een prijs voor projecten die uitmunten door de wijze waarop zij ouders en de gemeenschap bij de ontwikkeling van jonge kinderen weten te betrekken.

Toen ik in 1989 de leiding van de Stichting van Willem Welling overnam, stapte ik in een organisatie met een duidelijk en relevant mandaat en een ruime ervaring op het gebied van de integrale ontwikkeling van het jonge kind binnen de context van het gezin en de lokale gemeenschap. Het was ook toen al een stichting met een uitstekende reputatie.

Een van de dingen die mij het meest hebben getroffen, is dat de organisatie altijd grote waarde heeft gehecht aan effectiviteit. Bijvoorbeeld door het accent te leggen op steun aan kinderen in de leeftijd van 0 tot 7 jaar. Wetenschappelijk onderzoek heeft namelijk aangetoond dat investeren in de ontwikkeling van jonge kinderen de meeste vruchten afwerpt - voor zowel kind als samenleving. Door zich te concentreren op het jonge kind, is de Stichting in staat gespecialiseerde ervaring en kennis op te bouwen, waaruit lessen kunnen worden getrokken en die vervolgens kunnen worden gedeeld. Zo steunt de Stichting niet alleen projecten, maar worden ook de kennis en ervaring die aan deze projecten worden ontleend, verspreid. Ook bij de steunverlening aan projecten speelt effectiviteit een grote rol, wat zich onder meer uit in een langetermijnvisie, veel aandacht voor duurzame ontwikkeling, deskundigheidsbevordering bij de projectpartners en professionele ondersteuning van het ontwikkelingsproces.

Voortbouwend op de fundamenten die in de loop der jaren zijn gelegd, verandert de Stichting mee met de wereld om haar heen. Kinderen worden in toenemende mate geconfronteerd met het uiteenvallen van

hun gezins- of familieverband ten gevolge van migratie, AIDS of gewapende conflicten. Veel kinderen worden ook geconfronteerd met geweld, vooroordelen en discriminatie.

Maar er doen zich ook nieuwe mogelijkheden voor. Sinds de wereldconferentie 'Education for All', die in 1990 in Thailand werd gehouden, heeft vooral bij nationale overheden en multilaterale organisaties de ontwikkeling van het jonge kind een beduidend hogere plaats op de agenda gekregen. Was de Stichting vroeger een van de weinige organisaties die zich hierop richtten, nu doen zich mogelijkheden voor om, in samenwerking met andere organisaties, de krachten te bundelen en meer kinderen die ontwikkelingsstimulering te bieden die in hun specifieke situatie het meest geëigend, het meest effectief is. Het is een van mijn prioriteiten geweest om dit soort samenwerkingsverbanden te bevorderen.

Hoe de wereld waarin kinderen opgroeien ook moge veranderen, de visie van Bernard en Oscar van Leer, en het mandaat dat zij hun Stichting hebben meegegeven, zullen ons ook in de toekomst blijven leiden. Want het werk gaat nog steeds door...

*Rien van Gendt
Directeur Bernard van Leer Foundation*



Dit boekje werd uitgegeven ter gelegenheid van het vijftigjarig bestaan van de Bernard van Leer Foundation in 1999.

De auteur, dr. Pauline Micheels, studeerde geschiedenis aan de Universiteit van Amsterdam.

In de jaren zeventig werkte zij bij het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie, later ging zij in het onderwijs.

In 1993 promoveerde zij op het boek *Muziek in de schaduw van het Derde Rijk. De Nederlandse symfonie-orkesten 1933-1945*. Behalve wetenschappelijke artikelen schrijft zij regelmatig voor dag- en weekbladen. Op het ogenblik werkt zij aan een biografie van de industrieel Bernard van Leer.

Grafische vormgeving

Valetti, bureau voor strategische communicatie en vormgeving, Den Haag

Druk

Veldwijk - van Loon, Waddinxveen

ISBN

90-6195-052-x

Bernard van Leer Foundation
Postbus 82334
2508 EH Den Haag

Tel: + 31 (0)70 351 20 40

Fax: + 31 (0)70 350 23 73

E-mail: registry@bvleerf.nl

Internet: www.bernardvanleer.org

